

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΝΙΚΑΙΑΣ—ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ *

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁνομάζεται οὕτω τὸ ἱερὸν τοῦτο Σύμβολον τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐπτὰ πρῶτα ἄρθρα αὐτοῦ ἐθεσπίσθησαν ὑπὸ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ 325, τὰ δὲ πέντε τελευταῖα ὑπὸ τῆς Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ 381. Κατ' οὐσίαν λοιπὸν δὲν πρόκειται περὶ δύο διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων Συμβόλων, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Συμβόλου, ὅπερ ἐξέδωκε μὲν ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐβιβαίωσε δὲ καὶ συνεπλήρωσεν ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, διατυπώσασα αὐτὸ πλατύτερον, πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον, τὸ μὲν ὅπως ἀντιμετώπιση τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφανείσας νέας αἰρέσεις καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀναρριφθέντα νέα δογματικὰ ζητήματα, τὸ δὲ ὅπως δλοκληρώσῃ καὶ περιθριγκώσῃ τὴν ἤδη τείνουσαν νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «πίστιν τῆς Νικαίας». Τοιοῦτοτρόπως προῆλθεν ἀπὸ τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἡ πρώτη ἀθθεντικὴ ὁμολογία τῆς δογματικῆς πίστεως τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ἡ περιεκτικῶς καὶ συστηματικῶς διδάσκουσα τὰ πρῶτα καὶ κυριώτατα χριστιανικὰ δόγματα, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀμφισβητήσασῶν αὐτὰ ἀρχαιοτάτων αἰρέσεων.

Ἡ ὁμολογία ἢ κάλλιον τὸ Σύμβολον τοῦτο ὠνομάζετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς συγκλήσεως τῶν ἐκδουσῶν αὐτὸ δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μετασχόντων αὐτῶν Πατέρων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ μὲν ὑπὸ τῆς Α' Συνόδου ἐκδοθὲν πρῶτον μέρος αὐτοῦ ὠνομάζετο ὅτε μὲν «Σύμβολον ἢ Πίστις τῆς Νικαίας», ὅτε δὲ «Σύμβολον ἢ Πίστις τῶν τῆς Πατέρων», τὸ δὲ ὑπὸ τῆς Β' Συνόδου ἐκδοθὲν δεύτερον μέρος αὐτοῦ ὠνομάζετο ὁμοίως ὅτε μὲν «Σύμβολον τῆς Κων/πόλεως», ὅτε δὲ «Σύμβολον ἢ Πίστις τῶν ὀν' Πατέρων». Πολλάκις ὅμως τὸ ὅλον διμερὲς τοῦτο Σύμβολον ἐκαλεῖτο—καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι σήμερον καλούμενον ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων—ἀπλῶς «Σύμβολον τῆς Νικαίας», ἐν τῷ ὁποίῳ ὅμως συνυπονοοῦνται καὶ συμπεριλαμβάνονται

* Ἐκ τοῦ ὑπὸ τύπωσιν ἔργου τοῦ κ. Καθηγητοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον : «Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας».

1. Τὸ ὄνομα «Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως» φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ *Joh. Benedict Carpzovius*, *Isagoge in libros Ecclesiarum Lutheranarum*, Lipsiae 1690, σ. 57.

καὶ τὰ ὑπὸ τῆς Β' Συνόδου προστεθέντα πέντε τελευταῖα ἄρθρα, τοῦ μονολεκτικοῦ τούτου τίτλου ἐπικρατήσαντος ἕνεκα τοῦ μείζονος κύρους τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ μεγαλωνύμου Συνόδου.

Ἐπὶ τούτοις παρατηροῦμεν γενικῶς ἔνταῦθα, ὅτι διὰ τοῦ παρόντος συμβόλου ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος μετάβασις ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων βαπτιστηρίων τοπικῶν διὰ τοὺς κατηγουμένους¹ συμβόλων εἰς τὰ συνοδικὰ γενικοῦ καὶ ὑποχρεωτικοῦ χαρακτῆρος σύμβολα διὰ πάντας τοὺς βεβαπτισμένους χριστιανούς καὶ μάλιστα τοὺς ἐπισκόπους καὶ λοιποὺς κληρικούς. Τὰ παλαιὰ ἀπλᾶ διὰ τὴν κατήχησιν καὶ τὸ βάπτισμα σύμβολα μετατρέπονται ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς δυσχερῆ θεολογικὰ σύμβολα, διατυποῦντα τὴν ὁρθόδοξον πίστιν ἔναντι τῶν κλανῶν τῶν διαφόρων αἰρετικῶν καὶ χρησιμεύοντα ὡς κριτήρια τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ἀρχὴ ἐγένετο ὑπὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἣτις συνήλθε κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου, πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ὁποίας ἡ Σύνοδος ἐξέθετο τὸ πρῶτον συνοδικὸν Σύμβολον οἰκουμενικοῦ κύρους, ὅπερ συμπληρωθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπέβη ὄντως οἰκουμενικὸν ἔν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ μεσαιωνικῇ καὶ ταῖς νεωτέραις Ἐκκλησίαις, καὶ δὴ τῇ Ὁρθοδόξῳ, τῇ Ρωμαϊκῇ καὶ ταῖς Προτεσταντικαῖς, ἰδίως δὲ εἶναι ἐν καθολικῇ χρήσει ὡς τὸ μόνον ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὸν Σύμβολον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐφεξῆς γενήσεται λόγος πρῶτον μὲν περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, δεύτερον δὲ περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξεταζομένων κχωρισμένως τῶν δύο μερῶν τοῦ ἐνιαίου τούτου Συμβόλου.

I

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΝΙΚΑΙΑΣ

Ἀφορμὴν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ Συμβόλου τούτου παρέσχεν ἡ ἐπὶ μακρὸν συνταράξασα τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν μεγάλη αἵρεσις τοῦ Ἀρειανισμοῦ, περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ὁποίου ἀνάγκη νὰ προτάξωμεν βραχέα τινά.

Ὁ αἰρεσιάρχης Ἀρειος, ἀρνούμενος τὴν θεότητα τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι Θεὸς συναΐδιος καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, — ὅστις εἶναι ὁ μόνος εἷς, ἄναρχος καὶ ἀληθὴς Θεός, — ἀλλ' εἶναι κτίσμα, δημιουργηθὲν ἐν χρόνῳ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλότριος δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τρεπτός καὶ ἀλλοιωτός τὴν φύσιν. Εἰς τὴν κακοδοξίαν ταύτην κατέληξεν ὁ Ἀρειος, διότι ἀνε-

1. Πρβλ. καὶ C. H. Turner, History and use of Creeds and Anathemas, London 1910, σ. 24: «The old creeds were creeds for catechumens, the new creed was a creed for bishops».

χώρει ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἀπολύτου υπερβατικότητος καὶ τελειότητος καὶ ἐνότητος τοῦ Θεοῦ (Πατρὸς). Οὗτος ὡς εἰς μόνον δύναται νὰ νοηθῆ, μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου Θεοῦ ἐν τῇ κυρία σημασίᾳ τῆς λέξεως. Πάντα τὰ ἄλλα ὄντα ἤλθον εἰς τὸ εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄρα εἶναι κτίσματα αὐτοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ Υἱός, ὅστις, ὡς εἵπομεν, ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐν χρόνῳ καὶ «ἐξ οὐκ ὄντων» καὶ εἶναι τὸ πρῶτον «κτίσμα», δι' οὗ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ὁ Πατὴρ, ἅτε μὴ δυνάμενος δῆθεν οὗτος, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴν καὶ σχέσιν πρὸς τὴν ὕλην τοῦ κόσμου. Κατὰ τὸν ἀρειανὸν σοφιστὴν Ἀστέριον, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Ἄρειον καὶ τὸν Εὐσέβιον, «θέλων ὁ Θεὸς τὴν γενετὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἐώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς ἀκράτου χειρὸς καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίξει πρῶτως μόνος μόνον ἓνα, καὶ καλεῖ τοῦτον Υἱὸν καὶ Λόγον ἴνα, τούτου μέσου γενομένου, οὕτω λοιπὸν καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι δυναθῆ»¹. Ὡς λοιπὸν ἄλλοτε ὁ Πλάτων εἶχεν ἐπινοήσει τὸν ἐνδιάμεσον κόσμον τῶν ἰδεῶν, οὕτω νῦν ὁ Ἄρειος, ἀκολουθῶν καὶ τῷ Φίλωνι καὶ τῷ Ὠριγένει, ὑπέλαβε τὸν Υἱὸν ὡς μεσάζον τι ὄργανον τοῦ Θεοῦ, «ὅπως δύνασθαι κτιζομένην πελάζειν αὐτῷ τὴν κτίσιν, καὶ μὴ ἔξαπλοῦσθαι τῇ ἀκροατῆι τοῦ Θεοῦ καταφλεγόμενην δυναστείᾳ, εἴπερ ἄρα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸ εἶναι παρήγετο»².

Εἰδικώτερον ὁ Ἄρειος ἐδίδαξε τὰς ἐπομένας κακοδοξίας, ἃς ἐσταχυολογήσαμεν ἐκ τῶν περισωθέντων ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῆς «Θαλείας» του, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων πηγῶν³: Μόνον ὁ εἰς Θεὸς—

1. Παρὰ *M. Ἀθανασίῳ*, Κατὰ Ἄρειανῶν λόγ. 2, 24. 25. Migne PG, 26, 200, ἐνθα ἀποδεικνύει ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν τὴν ἀντὶληψιν ταύτην, ἦν ὁ Ἄρειος εἶχε δανεισθῆ ἐκ τῆς ἀρχαίας Φιλοσοφίας.

2. *Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως*, Περί τε τῶν ἁγίων Συνόδων καὶ τῶν κατὰ καιροῦς ἀνέκαθεν τῷ ἀποστολικῷ κηρύγματι ἀναφυσισῶν αἰρέσεων 10. Παρὰ *Γ. Ράλλη* καὶ *M. Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων, Ἀθήναι 1852, τ. I σ. 345.

3. Ὡς τοιαύτας μνημονεύομεν: α') Λείψανα τῆς «Θαλείας» τοῦ Ἀρείου, σωζόμενα παρὰ τῷ *M. Ἀθανασίῳ*, ἰδίως Λόγ. Α' κατὰ Ἄρειανῶν 5—9, Migne PG. 26, 20 ἐξ., 29 ἐξ., 705 ἐξ., κ. ἄλ. β') Δύο ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Εὐσέβιον Νικομηδείας καὶ Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας, παρ' *Ἐπιφανίῳ*, Αἴρ. 69, Migne PG. 42, 209 ἐξ. Γενικῶς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ Ἀρείου βλέπ. παρὰ *H. G. Orpit*, Urkunden zur Geschichte des arianischen Streites, ἐν τοῖς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου ἐκδοθεῖσιν *Athanasius Werke*, τ. III, 1934/5, τῆς σειρᾶς: *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*. *G. Bardy*, *Recherches sur saint Lucian d'Antioche*, Paris 1936, σ. 226 ἐξ. γ') Τὰ συγγράμματα τῶν ἀντιαρειανῶν Πατέρων καὶ ἰδίως τοῦ *M. Ἀθανασίου* κατὰ Ἄρειανῶν λόγοι, Migne PG. 26, 20 ἐξ., 25, 564 ἐξ. κ. ἄλ., τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολαί, Migne PG. 18, 548 ἐξ. δ') Εἰδήσεις τῶν ἱστορικῶν Ἐπιφα-

Πατήρ εἶναι ἀγέννητος καὶ ἀναρχος καὶ αἰώνιος, αἴτιος δὲ καὶ δημιουργὸς πάντων τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ ὄντων, αἵτινα εἶναι δημιουργήματα ἐν χρόνῳ, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὃν ἐγέννησεν ὁ Πατήρ. Ἄλλ' «εἰ ὁ Πατήρ ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ἀρχὴν ὑπάρξεως ἔχει ὁ γεννηθεὶς». Οὕτως «ἦν μόνος ὁ Θεὸς καὶ οὐκ ἦν ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε δὴ πεποίηκεν ἕνα τινὰ καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν Λόγον καὶ Σοφίαν καὶ Υἱόν, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργήσῃ... Δι' ἡμᾶς γὰρ πεποιήται (ὁ Υἱός), ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ, ὡς δι' ὄργάνου, κτίσῃ ὁ Θεός· καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς· ὁ Θεὸς ἤθελε ποιῆσαι. Ἐπὶ τέλους δὲ ἦνται ἀνθρωπίνῳ σώματι ψυχῆς τόπον ἐπέχων ἐν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἐπομένως «οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς πατήρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς μόνος ἦν καὶ οὐκ ἦν πατήρ ἦν, ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε πατήρ». Κατ' ἀκολουθίαν «οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων γενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γέννηται, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός». Ὡστε «οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν· Ὁ γὰρ ὢν Θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε». Κατὰ ταῦτα ὁ Υἱὸς «θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων», καὶ διὰ τοῦτο εἶναι «κτίσμα καὶ ποίημα», ὑπερέχει ὅμως τῶν λοιπῶν κτισμάτων, ὃν «κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐκ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων», λαβὸν τὴν κληρονομίαν πάντων.

Ἔθεν ὁ Υἱὸς «οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· κτίσμα γὰρ ἔστι καὶ ποίημα, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετοχή καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη... Οὔτε δὲ ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ ἔστι, οὔτε ἀληθινὸς καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς Λόγος ἐστίν, οὔτε ἀληθινὴ Σοφία αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλ' εἰς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἔστι, καταχρηστικῶς δὲ Λόγος καὶ Σοφία γενόμενος, καὶ αὐτὸς δὲ τῷ ἰδίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ καὶ τῇ ἐν τῷ Θεῷ Σοφίᾳ, ἐν ἧ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεός... Εἰ δὲ καὶ λέγεται Θεός, ἀλλ' οὐκ ἀληθινός ἐστιν, ἀλλὰ μετοχὴ χάριτος· ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται μόνον Θεός». Ἐντεῦθεν καθὼς ὅλα τὰ δημιουργήματα εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ξένα καὶ ἀνόμοια πρὸς τὸν Θεὸν—Πατέρα, οὕτω καὶ «ὁ Λόγος ἀλλότριος μὲν καὶ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ιδιότητός ἐστιν, τῶν δὲ γεννητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἰς αὐτῶν τυγχάνει... ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχοιτισμένος ἐστίν ὁ Λόγος τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας... ξένος δὲ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ὁ Πατήρ, ὅτι ἀναρχος».

Διὰ ταῦτα ὁ Υἱὸς ἀφ' ἐνός μὲν «οὐκ ἔστιν ἀτρεπτός, ὡς ὁ Πατήρ, ἀλλὰ τρεπτός ἐστι φύσει, ὡς τὰ κτίσματα..., τρεπτός καὶ ἀλλοιωτός τὴν φύ-

νίου, Αἴρεσ. 69, Migne PG. 42, 201 ἐξ., Θεοδορητόν, Ἐκκλ. Ἱστορ. 1,1 ἐξ., Migne PG. 82, 884 ἐξ. καὶ Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορ. 1, 15 ἐξ., Migne PG. 67, 904.

σιν... Τρεπτός ἐστι καὶ ἀλλοιωτός τὴν φύσιν, ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά... Ἦρώτησε γοῦν τις αὐτούς, εἰ δύναται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τραπῆναι, ὡς ὁ διάβολος ἐτραπῆ καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν κίπεῖν, ναί, δύναται· τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστι γεννητός καὶ τρεπτός ὑπάρχων... Καὶ τῇ μὲν φύσει, ὥσπερ πάντες, οὕτω καὶ αὐτός ὁ Λόγος ἐστὶ τρεπτός, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ ἕως βούλεται μένει καλός, ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτός, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, τρεπτῆς οὐσης φύσεως. Διὰ τοῦτο γάρ, φησί, καὶ προγινώσκων ὁ Θεὸς ἔσεσθαι καλὸν αὐτόν, προλαβὼν αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα». Ἐφ' ἐτέρου δέ, ἐφ' ὅσον ὁ Υἱὸς εἶναι πεπερασμένον ὄν, δὲν δύναται γὰρ γνωρῖσι καὶ κατανοήσῃ τὸν ἄπειρον Θεόν. «Οὐκ οἶδε τὸν Πατέρα ἀκριβῶς ὁ Υἱός, οὔτε ὁρᾷ ὁ Λόγος τὸν Πατέρα τελείως καὶ οὔτε συνειῖ, οὔτε γινώσκει ἀκριβῶς ὁ Λόγος τὸν Πατέρα... οὔτε ὁρᾷ οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. Ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχὸν γινώσκειν... καὶ γὰρ αὐτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ Υἱὸς ὡς ἐστίν... Ἄρρητος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ... Ἄλλὰ καὶ αὐτός ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ οἶδεν». Τέλος μετὰ τὸν Υἱὸν δευτέρα δεδημιουργημένη δύναμις καὶ τὸ πρῶτον δι' Υἱοῦ κτίσμα εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, οὕτως ὥστε «τρεῖς εἰσιν ὑποστάσεις, Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα»¹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὁ Ἄρειος πρὸ πάντων ἠρνεῖτο τὸ συναίδιον καὶ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἐφ' ὧν κυρίως ἐρείδεται ἡ ἔννοια τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν κυρίως ταύτην συνεκέντρωσε τὴν πολεμικὴν αὐτῆς διὰ τοῦ Συμβόλου τῆς, καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἰδίου σημείου ἐξεδηλώθη καὶ ἡ κυρία ἀντίδρασις τῶν Ἀρειανῶν.

Αἱ ἀνωτέρω κακοδοξίαι καὶ βλασφημίαι τοῦ Ἀρείου κατὰ τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶχον διατυπωθῆ καὶ ἐν συμβόλῳ, ὅπερ ὁ Εὐσέβιος Νικομηδείας ὑπέβαλε πρὸς τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, «ὡς ἐζητεῖτο τῆς πίστεως ὁ τρόπος» ὑπὸ τῶν Πατέρων αὐτῆς². Ἡ ἀνάγνωσις ὁμῶς αὐτοῦ ἐξήγγειρε τοὺς Πατέρας. Κατὰ τὸν προεδρεύσαντα τῆς Συνόδου Εὐστάθιον Ἀντιοχείας, τὸ ἀρειανικὸν σύμβολον «ἀναγνωσθέν, αὐτίκα συμφορὰν μὲν ἀστάθμητον τῆς ἐκτροπῆς ἕνεκα τοῖς αὐτηκόοις προὔξεναι, αἰσχύνην δ' ἀνήκεστον τῷ γράψαντι παρεῖχεν»³. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Πατέρες

1. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἐλήφθη ἐκ τῆς «Θαλείας» τοῦ Ἀρείου, παρὰ Migne PG. 26, 20 ἔξ. Καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην Λαμασκηνόν, οἱ Ἀρειανοὶ ἐδίδασκον ὅτι εἶναι «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα κτίσματος». Περὶ αἱρέσεων 69, Migne PG. 94, 720.

2. Παρὰ Θεοδορότου, Ἐκκλ. Ἱστορ. I, 8, 1-5, ἐν: Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, hrg. von der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Leipzig 1911, ὑπὸ L. Parmentier, σ. 34.

3. Αὐτόθι.

ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιτάξωσιν ἴδιον, τὸ πρῶτον οἰκουμενικόν, Σύμβολον, περιέχον θετικῶς μὲν ἔκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀρνητικῶς δὲ ἀπόκρουσιν καὶ ἀναθεματισμὸν τῆς ἀρειανικῆς αἰρετικῆς πλάνης. Τὸ αὐθεντικὸν συνοδικὸν τοῦτο Σύμβολον προώριστο νὰ ἐπιφέρει τὴν δογματικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἐκπροσωπούμενην ἐν τῇ Συνόδῳ δι' ἱεραρχῶν ἕκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἔναντι τῶν ἀποπειρῶν τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἄλλων αἰρετικῶν ὅπως διασπάσωσι τὴν δογματικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα.

Ἡ σύνταξις τοῦ νέου ὀρθοδόξου οἰκουμενικοῦ Συμβόλου ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιότερων ἀνατολικῶν βαπτιστηρίων συμβόλων ἐν μέσῳ μακρῶν δογματικῶν συζητήσεων, ὡς καὶ ἐκατέρωθεν κατηγοριῶν καὶ ἀπολογιῶν τῶν ἀρειανιζόντων ἐπισκόπων ὑπὸ τὸν Εὐσέβιον Καισαρείας. Κατὰ τὸν αὐτὸν Εὐσέβιον, «οἱ μὲν (ὀρθόδοξοι) ἀρξάμενοι κατητιῶντο τοὺς πέλας, οἱ δ' ἀπελογουῦντό τε καὶ ἀντεμέμφοντο, πλείστων ὑφ' ἐκατέρου τάγματος προτεινομένων, πολλῆς τε ἀμφιλογίας τὰ πρῶτα συνισταμένης»¹. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως λεπτομερείας περὶ αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ καθόλου τρόπου τῆς διατυπώσεως τοῦ νέου Συμβόλου, διότι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς Συνόδου. Οὐχ ἦντιον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διασωθεισῶν σποραδικῶν εἰδήσεων, καὶ μάλιστα τῶν μετασχόντων τῆς Συνόδου Ἐδσταθίου Ἀντιοχείας², Εὐσέβιου Καισαρείας³ καὶ Μ. Ἀθανασίου⁴, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδρὰν τινα ἰδέαν περὶ τῶν πεποιημένων ἐν τῇ Συνόδῳ καὶ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπιφοριθεῖσα τὴν σύνταξιν τοῦ Συμβόλου εἰδικὴ συνοδικὴ ἐπιτροπὴ ἔθηκε πιθανώτατα ὡς βᾶσιν τοπικὰ βαπτιστήρια σύμβολα Παλαιστινοσυριακῶν Ἐκκλησιῶν, ἱεροσολυμιτικῆς ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, αἵτινα ὑπέβαλον εἰς τὴν Σύνοδον οἱ μετέχοντες αὐτῆς διαπρεπεῖς ἐπίσκοποι τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων, ἀρχῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας, εἶτα δὲ τοῦ Μακαρίου Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἐδσταθίου Ἀντιοχείας καὶ ἄλλων ἐπισκόπων, ἴσως δὲ καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου⁵ μνημονευομένου Ἐρμογένους, ὅστις ὡς γραμματεὺς πιθανῶς τῆς Συνόδου κατέγραψε τὸ ὑπ' αὐτῆς ὑπαγορευθὲν νέον Σύμβολον ἢ ἴσως μετέσχε τῆς διατυπώσεως τῶν ἀναρειανικῶν προσθηκῶν αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν ὑποβληθέντων συμβόλων δὲν

1. Αὐτόθι, σ. 54.

2. Αὐτόθι, σ. 33)4.

3. Αὐτόθι, σ. 48—55. Migne PG. 20, 1536—1544. 82, 940—945.

4. Πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, αὐτόθι σ. 36 ἔξ. Migne PG. 26, 1037 ἔξ. «Οὗ ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος, ἔωρακύντα τὴν πανουργίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως τὰ ὀρισθέντα, Migne PG. 25, 416 ἔξ.

5. Ἐν τῇ 81 ἐπιστολῇ τοῦ «Ἰννοκεντίῳ ἐπισκόπῳ», Migne PG. 32, 457, ὁμλεῖ ὁ Μ. Βασίλειος περὶ «τοῦ μακαρίου Ἐρμογένους, τοῦ τὴν μεγάλην καὶ ἀρρητον πίστιν γράψαντος ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ». Πρβλ. καὶ ἐπιστ. 244, Migne PG. 22, 924.

ὑπῆρχον οὐσιώδεις διαφοραί, διότι ἅπαντα, ὄντα ἐλαφρῶς ἀπ' ἀλλήλων ἐξαλλάσσοντες τύποι τοῦ Ἀποστολικοῦ Συμβόλου, περιεῖχον τὴν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως δογματικὴν πίστιν, ἢ διατύπωσιν τῆς ὁποίας ἔτεινε, σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, νὰ σταθεροποιηθῇ εἰς ἐνιαῖον καὶ μόνιμον τύπον. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ Σύνοδος ἐπήνεγκεν ἐλαφράς τινας τροποποιήσεις καὶ συμπληρώσεις, ἰδίᾳ δὲ προσέθηκε τὰς εἰδικὰς ἀντιαρειανικὰς φράσεις: «τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοουσίον τῷ Πατρί», ὡς καὶ τὸ ἐν τέλει ἀνάθεμα τῶν Ἀρειανῶν: «τοὺς δὲ λέγοντας «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν», καὶ «πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν», καὶ ὅτι «ἔξ οὐκ ὄντων» ἐγένετο, ἢ «ἔξ ἐτέρας ὑποστάσεως» ἢ «οὐσίας» φάσκοντας εἶναι, ἢ «κτιστὸν» ἢ «τρεπτόν» ἢ «ἄλλοιωτόν» τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία».

Ὁ πρωτοστατήσας κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Συμβόλου Μ. Ἀθανάσιος γράφει, ὅτι οἱ συνελθόντες ἐν Νικαίᾳ «ἐπίσκοποι ἐβούλοντο τὰς μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὸ «ἔξ οὐκ ὄντων» καὶ τὸ λέγειν «κτίσμα» καὶ «ποίημα» τὸν Υἱόν, καὶ τὸ «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν», καὶ ὅτι «τρεπτῆς ἐστὶ φύσεως»: τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένας γράψαι, ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει μονογενὴς ἐστὶ, Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πατρὸς, «Θεὸς ἀληθινός», ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὡς ἔγραψεν ὁ Παῦλος «ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως»¹. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι πρὸς ἀκριβῆ διατύπωσιν τῶν δυσχερῶν τούτων δογματικῶν ἐννοιῶν, καὶ μάλιστα τὴν χρῆσιν μὴ βιβλικῶν ἢ «ἀγράφων λέξεων», οἷα ἡ σφοδρῶς καταπολεμηθεῖσα λέξις «ὁμοουσίον», διεξήχθησαν, ὡς εἶπομεν, ἐργώδεις θεολογικαὶ συζητήσεις², εἰς ἃς συμμετέσχον οὐ μόνον οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον Καισαρείας ἀρειανίζοντες, οἵτινες «ἐφιλονεῖκουν ἀσεβοῦντες καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν», ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος³. Ἀπέφυγον ὁμῶς οἱ Πατέρες νὰ παρασυρθῶσιν εἰς ἐρμηνεῖαν τοῦ ἀνερμηνεύτου καὶ ἀκαταλήπτου καὶ ἀρρήτου μυστηρίου τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ὁμοουσίου αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Μ. Κωνσταντῖνος ὀρθῶς παρετήρησεν, «ὅτι μὴ κατὰ σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοουσίος, οὔτε κατὰ διαίρεσιν, οὔτε κατὰ τινὰ ἀποτομὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆ-

1. Πρβλ. Ἰωάν. 1,1 ε., 17,3. 8,42. Α' Κορ. 1,24. Ἐβρ. 1,3.

2. Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐπισκόπους 5. Migne PG. 26, 1037. Θεοδορήτου, ἐνθ' ἄν. σ. 35.

3. Πρβλ. καὶ Γελασίου τοῦ Κυζικηνοῦ, Σύνταγμα τῶν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον πραχθέντων 2, 12 εξ. Migne PG. 85,1249 εξ.

4. Αὐτόθι, πρβλ. καὶ Migne PG. 25, 428. 449 κ. ἀλ. Ὁμοίως καὶ ὁ Εὐσέβιος παρὰ Θεοδορήτου, ἐνθ' ἄν. σ. 51 εξ.

ναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν αὔλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θεοὶς δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν»¹. Ἐν τέλει ὡς ἀπαύγασμα καὶ καταστάλαγμα καὶ συμπέρασμα τῶν μακρῶν δογματικῶν συζητήσεων τῶν Πατέρων ἐν τῇ Συνόδῳ μὲ βίαισιν τὰ εἰρημμένα βαπτιστήρια σύμβολα σὺν ταῖς νέαις ἀντιαρειανικαῖς προσθήκαις προήλθε καὶ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς Συνόδου τὸ ἐπόμενον

Σύμβολον Νικαίας

«Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ποιητήν.

Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα (καὶ) ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Τοὺς δὲ λέγοντας «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν», καὶ «πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν», καὶ ὅτι «ἐξ οὐκ ὄντων» ἐγένετο, ἢ «ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως» ἢ «οὐσίας» φάσκοντας εἶναι, ἢ «κτιστὸν» ἢ «τρεπτόν» ἢ «ἀλλοιωτόν» τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία»².

Ἀναλύοντες νῦν τὸ Σύμβολον τοῦτο διακρίνομεν πρῶτον μὲν τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας ἀντιαρειανικὰς προσθήκας τῶν Πατέρων τῆς Συνόδου, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ νέον καὶ ἀποκλειστικόν «τῆς γραφῆς ταύτης τῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευθείσης», ὡς μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος³, δεύτερον δὲ

1. Ἐν ἐπιστολῇ Εὐσέβιου Καισαρείας πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ, παρὰ Migne PG. 82, 941 καὶ L. Parmentier σ. 50.

2. Mansi, Concil. II, 665. 668. 877. 880. 916. IV, 1941. VI, 965. VII, 109. XI, 633. J. Harduin, Acta Conciliorum, I, 945. II, 453. H. Denzinger, Enchiridion Symbolorum¹¹, Friburgi 1911, σ. 29—30. E. Schwartz, Acta Conciliorum oecumenicorum, Berolini et Lipsiae 1933, II, 1, 2 σ. 127. III σ. 4. Εὐσέβιος, Ἐκκλ. Ἱστορ. I, 12, 8. παρὰ Migne PG. 82, 940/1 καὶ Θεοδορήτῳ, ἐνθ' ἄν. σ. 50/1. A. Hahn, Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche³, Breslau 1897, σ. 160/1. H. Lietzmann, Symbole der alten Kirche², ἐν Kleine Texte κλ. 17/18, σ. 26/7. J. Kelly, Early Christian Creeds, London 1950, σ. 215/6. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ μέλλουσα πανορθόδοξος Προούνοδος, Ἀθήναι 1951, σ. 31/2.

3. Παρὰ Θεοδορήτῳ, ἐνθ' ἄν. σ. 51.

τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ Συμβόλου. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος παρατηροῦμεν, ὅτι σύγκεται ἐκ διδασκαλιῶν καὶ φράσεων καὶ λέξεων, αἵτινες φέρονται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῷ Ἀποστολικῷ Συμβόλῳ ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀρχαίοις τοπικοῖς βαπτιστηρίοις συμβόλοις τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μάλιστα τοῖς περιωθεῖσι μέχρις ἡμῶν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων, Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης καὶ Ἀντιοχείας, ὡς δεικνύει καὶ ἀπλή σύγκρισις μετὰ τῶν κειμένων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα παραθέτομεν κατωτέρω πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Διὰ τοῦτο οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου εὐχερῶς καὶ ἄνευ μακρῶν συζητήσεων συνεφώνησαν ἐπ' αὐτοῦ.

Ἀντιθέτως ἐπὶ τῶν νέων ἀντιαρειανικῶν προσθηκῶν εἰς τὸ Σύμβολον ἀνεφύησαν μεγάλαι διαφωνίαι οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων μελῶν τῆς Συνόδου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Εὐσέβιον ἀρειανίζοντων ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ μεταξὺ καὶ αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων ἔτι, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐγένετο χρῆσις λέξεων μὴ ἀπαντωσῶν ἐν τῇ Γραφῇ, ἥτοι «ἀγράφων». Δοθειςὼν ὅμως ἐξηγήσεων ἐδέχθησαν αὐτὰς πάντες οἱ ὀρθόδοξοι, ἐνῶ οἱ ἀρειανίζοντες διεγόγγυζον. Ἄλλ', ὡς παρετήρησεν αὐτοῖς ὁ Μ. Ἀθανάσιος, «ὁ γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἀγραφοί εἰσιν αἱ λέξεις, ἐλέγχεται παρ' αὐτῶν μάταιος· ἐξ ἀγράφων γὰρ ἀσεβήσαντες (ἀγραφα δὲ τὸ «ἐξ οὐκ ὄντων» καὶ τὸ «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν»), αἰτιῶνται διότι ἐξ ἀγράφων μετ' εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν... Οἱ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς εὐρόντες τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτως ἔγραψαν»¹. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁμολόγησε καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας². Ἐξ ἄλλου, ὅτε κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων προσπάθεια «τὰς τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένας (λέξεις) γράψαι», δηλ. ὅπως χρησιμοποιοιθῶσιν αἱ κατωτέρω σημειούμεναι ἀγιογραφικαὶ λέξεις καὶ φράσεις³, οἱ ἀρειανίζοντες παρερμήνευον αὐτὰς ἐν πνεύματι ἀρειανικῷ⁴.

Εἰδικώτερον παρατηροῦμεν ὀλίγα τινὰ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιαρειανικῶν τούτων προσθηκῶν, ἐφ' ὧν «ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινουῦντο, ἐβασάνιζέ τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων», ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος⁵. Ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότερα προσθήκη εἰς τὸ συνοδικὸν Σύμβολον, δι' ἧς κυρίως ἀνηρέθη καὶ ἐξουδετερώθη ἐντελῶς ἡ ἀρειανικὴ αἵρεσις, ἦσαν αἱ δύο φράσεις: «ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς» καὶ «ὁμοούσιον τῷ Πατρί», αἵτινες παρέχουσι τὴν ἀκριβῆ ἐννοίαν τῆς προηγουμένης φράσεως: «γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ», δυναμένης καθ' ἑαυτὴν νὰ νοηθῆ καὶ ἀρειανικῶς. Προφανῶς αἱ δύο αὗται συνοδικαὶ φράσεις στρέφονται κατὰ

1. Αὐτόθι, σ. 36/7.

2. Αὐτόθι, σ. 37 καὶ 52.

3. Παρὰ Θεοδορήτῳ, ἐνθ' ἄν. σ. 35.

4. Μ. Ἀθανάσιος, παρὰ Θεοδορήτῳ, αὐτόθι σ. 35/6.

5. Παρὰ Θεοδορήτῳ, αὐτόθι σ. 51.

τῶν ἀντιθέτων ἀρειανικῶν: «ἐξ οὐκ ὄντων», «οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς», «οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἴσος, ἀλλ' οὐδὲ ὁμοούσιος αὐτῷ», «ἀλλότριος καὶ ἀνόμιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἰδιότητος», «ξένος τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ὁ Πατὴρ», «ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσοιτισμένος ἔστιν ὁ Λόγος τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας», «οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγονώς», «ἀλλότριοι καὶ ἀμέτοχοί εἰσιν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀνόμιοι πάμπαν ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσὶν ἐπ' ἀπειρον» κ.τ.δ.¹ Πρὸς ἀναίρεσιν καὶ ἀφανισμόν τῶν κακοδοξιῶν τούτων τοῦ Ἀρείου οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου ἠναγκάσθησαν νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰς ἀνωτέρω δύο «ἀγράφους» φράσεις, ἐπειδὴ τὰς γραφικὰς διέστρεφον οἱ Ἀρειανοί. Οὕτως, ὅταν οἱ Πατέρες συνεχίζουσι ἂν ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸ παρ' Ἰωάννη 8, 42 «ἐκ τοῦ Θεοῦ», «οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοδοξίας ἐλκόμενοι, διελάλουν ἀλλήλους, συνθώμεθα' καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔσμεν' εἷς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα»²... Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν ἐκείνων καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, λευκότερον εἰρήκασιν τὸ «ἐκ τοῦ Θεοῦ», καὶ ἔγραψαν «ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ» εἶναι τὸν Υἱόν, ἵνα τὰ μὲν κτίσματα, διὰ τὸ μὴ ἄφ' ἐαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γίνεσθαι, λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μόνος «ἴδιος»³ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι «ἐκ τῆς οὐσίας» ἢ πρόφασιν αὕτη. Πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων ἐρωτῶντων τοὺς δοκοῦντας δόλιγους, εἰ λέγοιεν τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ «δύναμις», «σοφίαν» τε μόνην τοῦ Πατρὸς καὶ «εἰκόνα» αἰδιόν τε καὶ ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς καὶ «Θεὸν ἀληθινόν»⁴, κατελήφθησαν οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλους, ὅτι «καὶ ταῦτα φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς' καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ» λεγόμεθα...⁵ Ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχομεν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ «ἀδελφοὺς» ἡμᾶς ἐκάλεσεν... Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν Γραφῶν τὸ «ἀπαύγασμα», τὴν τε «πηγὴν» καὶ τὸν «ποταμόν» καὶ τὸν «χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν» καὶ τὸ «ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς» καὶ τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν»⁶ καὶ λευκότερον λευκὸν καὶ συντόμως ἔγραψαν

1. Πρβλ. ἰδ. Ἀρείου, Θάλασσα, Migne PG. 26, 20 ἐξ., 29 ἐξ., 705 ἐξ., κ. ἀλ., Θεοδορηίου, ἐνθ' ἂν. σ. 25 ἐξ., ὡς καὶ ἀνωτέρω σ. 620.

2. Α' Κορ. 8, 6, πρβλ. καὶ Β' Κορ. 5, 17/8 καὶ Ἐρμᾶ, Ποιμὴν, ἐντολ. 1, τὰ ὁποῖα ἐπεκαλοῦντο οἱ ἀρειανίζοντες.

3. Ῥωμ. 8, 32.

4. Α' Κορ. 1, 24. Β' Κορ. 4, 4. Ἰωάν. 17, 3.

5. Α' Κορ. 11, 7. Πρβλ. καὶ Β' Κορ. 4, 11. Ἐξόδ. 12, 41. Ἰωήλ 2, 25. Ψαλμ. 45, 8, τὰ ὁποῖα ἐπεκαλοῦντο ὁμοίως οἱ ἀρειανίζοντες.

6. Ἐβρ. 1, 3. Ψαλμ. 35, 10. 45, 5. 64, 10. 35, 10. Ἰωάν. 10, 30.

«ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ» τὸν Υἱόν· τὰ γὰρ προειρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν¹. Καὶ ὁ Θεοδώρητος, διερμηνεύων τὴν κοινὴν γνώμην τῶν τε Πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου καὶ τῶν μετ' αὐτήν, βεβαίωσι, ὅτι «οὐ καινὴ τις ἢ τοῦ ὁμοουσίου πρόσρησις, οὐδὲ ὑπὸ τῶν τότε συναθροισθέντων Πατέρων ἐξευρεθεῖσα, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ προγόνων εἰς ἐγγόνους καταγομένη»².

Ἐτέρα ἀντιαρειανικὴ φράσις, παρεμβληθεῖσα ἐν τῷ Συμβόλῳ, εἶναι: «Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ», (ἐνισχύουσα τὴν ἐτέραν ὁμοίαν «Θεὸν ἐκ Θεοῦ»), ἣτις στρέφεται κατὰ τῶν ἀντιστοίχων φράσεων τοῦ Ἀρείου: «οὐδὲ Θεὸς ἀληθινὸς ἔστιν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μετοχῆ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη... εἰ δὲ καὶ λέγεται Θεός, ἀλλὰ οὐκ ἀληθινός· ἔστιν, ἀλλὰ μετοχῆ χάριτος· ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται ὀνόματι μόνον Θεός»³. Ἀξιοπαρατήρητον ὅμως εἶναι, ὅτι καὶ τὴν σαφειστέτην ταύτην φράσιν τῆς Συνόδου «ἢ τῶν Ἀρειανῶν ἐφθαρμένη διάνοια» ἠρμήνευεν αἰρετικῶς ὧδε: «εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ἀληθινός ἔστιν»⁴.

Ἄλλη ἀντιαρειανικὴ φράσις ἐν τῷ Συμβόλῳ εἶναι ἡ «γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα», στρεφόμενη κατὰ τῶν ἀντιθέτων τοῦ Ἀρείου: «ποίημα καὶ κτίσμα», «εἷς τῶν ποιημάτων ἐστί», «κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον», τὸ ὁποῖον «θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων» κ.τ.δ.⁵. Τέλος ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀπεκήρυξε διὰ τοῦ ἐν τέλει τοῦ Συμβόλου ἀναθέματος καὶ ρητῶς τὰς σπουδαιότερας καὶ συνηθεστέρας αἰρετικὰς λέξεις, τὰς ἐπαναλαμβανομέ-

1. *M. Ἀθανασίου*, Ἐπιστολὴ π. ὅς τοὺς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐπισκόπους 5—6. Παρὰ Θεοδώρητον, ἐνθ' ἄν. σ. 35/6. *Migne PG.* 26, 1037-1040. Βλέπ. τοῦ αὐτοῦ: "Ὅτι ἢ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος, ἐωρακυσία τὴν πανουργίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο προπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως τὰ ὀρισθέντα, παρὰ *Migne PG.* 25, 448—449: «Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἅγια Σύνοδος λευκότερον εἶρηκεν «ἐκ τῆς οὐσίας» αὐτὸν εἶναι «τοῦ Πατρὸς», ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν ὁ Λόγος εἶναι πιστευθῆ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόφασις πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῆσεται τοῖς ἀσεβοῦσιν». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ *Εὐσέβιος* Καισαρείας συνομολογεῖ, ὅτι «τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς». Ὅμοιος καὶ διὰ τὸ «ὁμοούσιον» ὁμολογεῖ, ὅτι «ἐδόκει αὐτῷ καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ, τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, οὐ μὴν μέρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ τυγχάνειν· διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συνειθεμέθη... καλῶς ἔχειν ἐράνην συγκατατίθεσθαι. ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν λογίους τινὰς καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφεὰς ἐγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχερησμένους ὀνόματι». (Παρὰ Θεοδώρητον, ἐνθ' ἄν. σ. 51/2). Περὶ τοῦ περισσοτέρως ἀμφισβητηθέντος καὶ καταπολεμηθέντος ὅρου «ὁμοούσιος» βλέπ. πλείονα παρὰ *J. Kelly*, μν. ἔ. σ. 238 ἐξ., 242 ἐξ.

2. Ἐνθ' ἄν. σ. 54.

3. *Migne PG.* 26, 21, 24.

4. Παρὰ Θεοδώρητον, ἐνθ' ἄν. σ. 36.

5. *Migne PG.* 26, 709 κ. ἀλ.

νας εἰς τὰ σφζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ Ἀρείου, καὶ μάλιστα τὴν «Θάλειαν», δι' ὧν ὁ αἰρεσιάρχης ἤρνεϊτο τὸ αἰδίδιον, τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἄτρεπτον τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ κατὰ συνέπειαν ἤρνεϊτο δι' αὐτῶν τὴν θεότητα αὐτοῦ. Ὡς τοιαύτας δὲ λέξεις καὶ φράσεις κατονομάζει τὰς ἐξῆς: «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν», «πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν», «ἐξ οὐκ ὄντων», «ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας», «κτιστόν», «τρεπτόν» καὶ «ἀλλοιωτόν», ἀναθεματίζει δὲ τοὺς δεχομένους ταύτας καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν σημειομενάς αἰρετικὰς κακοδοξίας.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα: Ποῖον εἰδικῶς σύμβολον ἐκ τῶν διαφόρων τοπικῶν βαπτιστηρίων συμβόλων τῆς Παλαιστινοσυριακῆς οἰκογενείας, τὰ ὅποια εἶπομεν ὅτι ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, ἐχρησιμοποιήθη ὡς βᾶσις αὐτοῦ; Οὕτω θέσαντες τὸ πρόβλημα οἱ διάφοροι ἐρευνηταὶ διετύπωσαν διαφόρους ὑποθέσεις κ. ἰ λύσεις, ἐξ ὧν δύο θεωροῦμεν ὡς σπουδαιότερας, ἥτοι πρῶτον μὲν τὴν δεχομένην ὡς βᾶσιν τὸ σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας Καισαρείας καὶ ὑποστηριζομένην ὑπὸ τῶν F. Hort¹, A. Burn², A. Harnack³ καὶ ἄλλων, δεύτερον δὲ τὴν δεχομένην ὡς βᾶσιν ἀπολεσθέν τι σύμβολον ἱεροσολυμιτικῆς προελεύσεως ἐκ τοῦ Παλαιστινοσυριακοῦ τύπου, ἀνήκον εἰς ἄγνωστον ἡμῖν τοπικὴν Ἐκκλησίαν, ἣν διετύπωσε μὲν ὁ H. Lietzmann⁴, ἀποδέχεται δὲ καὶ ὁ J. Kelly⁵. Νομίζομεν ὅτι ἀμφότεραι αἱ ὑποθέσεις αὗται εἶναι μονομερεῖς, μὴ δυνάμεναι νὰ γίνωσιν ἐξ ὀλοκλήρου δεκταί, ἐν οἷα τοῦλάχιστον μορφῇ εἶναι διατετυπωμένοι, εἰ καὶ δεχόμεθα ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν προτεινόμενα σύμβολα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν μεταξὺ τῶν πλειόνων προταθέντων τοπικῶν βαπτιστηρίων συμβόλων ὑπὸ διαφόρων ἐπισκόπων. Ἡ μὲν πρώτη ὑπόθεσις στηρίζεται ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης ἀπολογητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ⁶, καὶ μάλιστα πρὸς ἀρειανίζοντας εἰδικῶς ὀπαδοὺς του, «προδοσίαν, ὡς εἰκός, ἐγκαλοῦντας αὐτῶ»⁷, ἐν τῇ ὁποίᾳ αὐτοδικαιολογεῖται οὗτος διὰ τὴν ἀπάρνησιν τῶν προτέρων ἀρειανίζουσῶν πεποιθήσεών του⁸ καὶ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Ἐπομένως αἱ ἐν αὐτῇ διαβεβαιώσεις του δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνονται κατὰ

1. F. J. A. Hort, Two Dissertations, Cambridge 1876, σ. 54—72.

2. A. E. Burn, An Introduction to the Creeds, London 1899, σ. 76 ἐξ.—The Council of Nicaea, London 1925.

3. A. Harnack, Konstantinopolitanisches Symbol, ἄρθρον ἐν Herzog—Hauck, Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche³, XI, 15 ἐξ.

4. H. Lietzmann, Symbolstudien XIII, ἐν Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft 24(1925)197 ἐξ.

5. J. Kelly, μν. ε. σ. 227 ἐξ.

6. Παρὰ Θεοδορήτῳ, ἐνθ' ἄν. σ. 48—55. Migne PG. 20, 1536—1544. 82, 940—945.

7. Αὐτόθι, σ. 48.

8. Πρβλ. καὶ Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθήναι 1930, σ. 260)1.

γράμμα, ἐν αἷς καὶ ὅτι δῆθεν ἡ Σύνοδος υἰοθέτησεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβληθὲν αὐτῇ σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας Καισαρείας, (ὅπερ ὑπέβαλε μᾶλλον πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθοδοξίας του καὶ ἄρσιν τῆς καταδίκης του ὑπὸ τῆς Συνόδου Ἀντιοχείας τοῦ ἔτους 324¹), «ἐνδὸς μόνου προσεγγραφέντος ρήματος, τοῦ ὁμοουσίου»², διότι πλὴν τῆς προσθήκης τοῦ ὁμοουσίου ἡ Σύνοδος, ὡς εἶδομεν, ἐποιήσατο καὶ ἄλλας προσθήκας, οὕτω δὲ μεταξὺ τῶν δύο συμβόλων Καισαρείας καὶ Νικαίας διαπιστοῦνται ἱκαναὶ διαφοραὶ³, ἀποδεικνύουσαι ὅτι δὲν ἐχρησίμεισε μόνον τὸ σύμβολον Καισαρείας ὡς ἀποκλειστικὴ βᾶσις τοῦ τῆς Νικαίας. Ἡ δὲ δευτέρα ὑπόθεσις, καίτοι κατ' ἀρχὴν εἶναι ὀρθή, ἐν τούτοις δὲν λύει ἐξ ὀλοκλήρου τὸ πρόβλημα, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνευρίσκεται τὸ ἀπολεσθὲν σύμβολον, τὸ χρησιμεῦσαν ὡς ἀποκλειστικὴ βᾶσις τοῦ τῆς Νικαίας.

Ἀπομένει λοιπὸν ὡς πιθανώτερα ἢ ἡμετέρα ἐκδοχή, καθ' ἣν οἱ ἐν Νικαίᾳ συναχθέντες Πατέρες, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀπεφάσισαν νὰ χωρήσωσιν εἰς τὴν σύνταξιν νέου ὀρθοδόξου οἰκουμενικοῦ συμβόλου μὲ ἀντιαιρεϊανικὰς διδασκαλίας καὶ φράσεις καὶ λέξεις, ἐν αἷς κυρίως ἡ τοῦ ὁμοουσίου, ἔθεσαν ὡς βᾶσιν αὐτοῦ πλείονα τοπικὰ βαπτιστήρια σύμβολα τοῦ Παλαιστινοσυριακοῦ τύπου, ἱεροσολυμιτικῆς ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, προταθέντα ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων—μελῶν τῆς Συνόδου, ἐκ τῶν ὁποίων δημοσιεύομεν κατωτέρω τὰ τρία μέχρις ἡμῶν περισωθέντα καὶ πιθανώτατα ληφθέντα ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς Συνόδου, ἦτοι τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων, Καισαρείας Παλαιστίνης καὶ Ἀντιοχείας, ὑπογραμμίζοντες τὰς ὁμοιότητας αὐτῶν πρὸς τὸ Σύμβολον Νικαίας :

α) Σύμβολον Ἱεροσολύμων

Ἐν πρώτοις τὸ βαπτιστήριον σύμβολον τῆς μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν ἡτοφυσικὸν νὰ προταθῆ ὑπὸ τοῦ Μακαρίου Ἱεροσολύμων καὶ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς Συνόδου κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ συμβόλου αὐτῆς, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ὁ ὑποβαλὼν αὐτὸ καὶ σπουδαῖον ἐν τῇ Συνόδῳ διαδραματίσας ῥόλον Μακάριος Ἱεροσολύμων ἐποιήσατο ἐν αὐτῇ καὶ ἐρμηνεῖαν τοῦ δευτέρου ἄρθρου, ἐκτενεστέραν μὲν ἀλλὰ συγγενῆ καὶ ἀφετηρίαν ἔχουσαν τὴν διατύπωσιν τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ συμβόλου. Τοῦτο δύναται νὰ συναχθῆ καὶ ἐξ ὅσων ἐν κατακλειδί ὁ Μακάριος εἶπεν : «Αὕτη ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστολικὴ καὶ ἀμώμητος πίστις, ἦν τινα ἄνωθεν παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν Ἀποστόλων ἐκ προγόνων εἰς ἐκγόνους παραδοθεῖσαν ἡ Ἐκκλησία πρεσβεύει καὶ νῦν καὶ

1. Βλέπ. *E. Seeberg*, Die Synode von Antiochien im Jahre 324/5, ἐν *Neue Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche*, Nr. 16, 1913.

2. Παρὰ *Θεοδοσίῳ*, ἐνθ' ἄν. σ. 50.

3. Πλείω βλέπ. ἐν : *H. Lietzmann*, Symbolstudien XIII, ἐνθ' ἄν. σ. 193—202. *J. Kelly*, μν. ἔ. σ. 217—226.

εἰς αἰεὶ ταύτην κρατεῖ»¹. Τὸ σύμβολον τοῦτο περιέχεται ἀναλυτικῶς καὶ ἀποσπασματικῶς εἰς τὰς περὶ τὸ ἔτος 348 γενομένας κατηχήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων καὶ τὰς μὴ προσερχομένας ἐξ αὐτοῦ ἐπιγραφὰς αὐτῶν, καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον ἄρθρον ἐξάγεται ἐκ τῶν Κατηχήσεων 7, 1. 4. 11 καὶ 8, 1 καὶ 9, 4 καὶ 10, 1, τὸ δὲ δευτέρον ἐκ τῶν Κατηχήσεων 7, 4 καὶ 10, 1. 3. 4 καὶ 11, 1. 6. 8. 14. 20. 21 καὶ 14, 24. 27 καὶ 15, 2, καὶ τὸ τρίτον ἐκ τῶν Κατηχήσεων 17, 3 καὶ 18, 22. 26. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι πρόκειται περὶ βαπτιστηρίου συμβόλου κατὰ πολὺ ἀρχαιοτέρου καὶ προγενεστέρου τοῦ τοῦ Κυρίλλου καὶ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπερ ἦτο ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἱεροσολύμων, τοῦτο δέ, πιθανῶς μετὰ τινων μεταγενεστέρων βελτιώσεων, εὑρὼν ὁ Κύριλλος ἔθηκεν ὡς βᾶσιν τῆς κατηχητικῆς δραστηριότητος αὐτοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον χαρακτηρίζεται ῥητῶς ἐν ταῖς Κατηχήσεσιν ὡς ἡ «πίστις ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παραδιδομένη»², καὶ μάλιστα τῆς Καθολικῆς: «ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία παρέδωκεν ἐν τῇ τῆς πίστεως ἐπαγγελίᾳ πιστεῦναι εἰς ἓν Ἅγιον Πνεῦμα...»³, ἢ ὡς «ἁγία καὶ ἀποστολικὴ πίστις»⁴. Κατωτέρω παραθέτομεν τὸ κείμενον τοῦ συμβόλου Ἱεροσολύμων:

«Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν.

[Καὶ] εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα Θεὸν ἀληθινὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο [τὸν σαρκωθέντα καὶ] ἐνανθρωπήσαντα, [τὸν] σταυρωθέντα [καὶ ταφέντα καὶ] ἀναστάντα [ἐκ νεκρῶν] τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνεληθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

[Καὶ] εἰς ἓν Ἅγιον Πνεῦμα, τὸν παράκλητον, τὸ λαλήσαν ἐν τοῖς προφήταις, καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς μίαν ἁγίαν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον»⁵.

β) Σύμβολον Καισαρείας

Ὅτι τὸ βαπτιστήριον τοῦτο σύμβολον ὑπῆρξεν ὄντως ἐν ἐκ τῶν ὑποβληθέντων εἰς τὴν Σύνοδον καὶ ληφθέντων ὑπ' αὐτῆς ἐν τινι μέτρῳ καὶ βαθμῷ ὑπ' ὅσιν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ νέου συνοδικοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, μαρτυρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ὑποβαλὼν αὐτὸ ἐπίσκοπος Καισαρείας Εὐσέβιος ἐν

1. Παρὰ Γελασίῳ Κυζίκου, ἐνθ' ἄν. 23. *Migne* PG. 85, 1305.

2. Κατηχ. 5, 12.

3. Κατήχ. 17, 3.

4. Κατήχ. 18, 31 καὶ 1.

5. *A. Hahn*, μν. ἔ. σ. 132/4. *H. Lietzmann*, ἐνθ' ἄν. σ. 19. *J. Kelly*, μν. ἔ. σ. 183/4.

τῆ ἑαυτοῦ «ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ»¹, ἐν ἣ περιέλαβε «πρῶτον μὲν τὴν ὑφ' ἡμῶν προταθεῖσαν περὶ τῆς πίστεως γραφὴν (δηλ. τὸ σύμβολον Καισαρείας), ἔπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες ἐκδεδώκασι» (δηλ. τὸ νέον σύμβολον Νικαίας). Περαιτέρω ὁ Εὐσέβιος γράφει, ὅτι τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὴν Σύνοδον σύμβολον «παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν, καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν, καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐδιδάσκομεν». Δοθέντος λοιπὸν ὅτι ἐν τῇ «πίστει» ταύτῃ ἐβαπτίσθη ὁ Εὐσέβιος, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὸ 263, θὰ πρέπει ἡ ἀρχὴ τοῦ συμβόλου Καισαρείας νὰ ἀνάγεται ἀσφαλῶς μὲν εἰς τὰ μέσα τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, πιθανῶς δὲ καὶ πολὺ ἀρχαιότερον. Κατωτέρω παραθέτομεν τὸ κείμενον τοῦ συμβόλου Καισαρείας:

«Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, τὸν τῶν ἀπάντων ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν.

Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζωὴν ἐκ ζωῆς, Υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα· τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἤξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πιστεύομεν καὶ εἰς ἕν Πνεῦμα ἅγιον.

Τούτων ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες, πατέρα ἀληθῶς πατέρα, καὶ υἱὸν ἀληθῶς υἱόν, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἶπε· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»².

γ) Σύμβολον Ἀντιοχείας

Καὶ τὸ βαπτιστήριον τοῦτο σύμβολον εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐτέθη ὑπ' ὄψιν τῆς Συνόδου ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν προέδρων αὐτῆς Εὐσταθίου Ἀντιοχείας. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν ὁλόκληρον καὶ αὐτούσιον τὸ ἀρχέτυπον ἑλληνικὸν κείμενον αὐτοῦ. Νομίζομεν ὅμως ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν αὐτὸ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν καὶ λατινιστῶν περιωθέντων τριῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο προέβημεν εἰς τὴν μετάφρασιν

1. Migne PG. 20, 1536—1547. 82, 940—945. *Θεοδωρήτου*, ἐνθ' ἀν. σ. 48—55.

2. Migne PG. 20, 1537. 82, 940)1. *Θεοδωρήτου*, ἐνθ' ἀν. σ. 49. *A. Hahn*, μν. ἔ. σ 131)2. *H Lietzmann*, *Kleine Texte*, σ. 18)9. *J. Kelly*, μν. ἔ. σ. 182.

καὶ ἐπαναπόδοσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ λατινικοῦ ἀποσπάσματος καὶ τὴν συναρμολόγησιν αὐτοῦ μετὰ τῶν ἑτέρων δύο ἑλληνικῶν, οὕτω δὲ ἐπετύχουμεν τὴν ἀποκατάστασιν ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου, ἐξαερέσει μόνον τῶν φράσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν. Τὸ πρῶτον λατινικὸν ἀπόσπασμα, περιλαμβάνον τὰ δύο πρῶτα ἄρθρα, σφίζεται ἐν συγγράμματι κατὰ τοῦ Νεστορίου τοῦ Ἰωάννου Κασσιανοῦ, ὅστις περὶ τὸ 430 ἢ 431 μετέφρασεν αὐτὸ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχετύπου¹. Τὸ δὲ δευτέρον ἑλληνικὸν ἀπόσπασμα, περιλαμβάνον μικρὸν τμήμα τοῦ δευτέρου ἄρθρου ἀπὸ τῆς φράσεως «Θεὸν ἀληθινὸν» μέχρι τῆς «ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου», σφίζεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Γ' ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου², περιλαμβανόμενον ἐν «διαμαρτυρίᾳ» κληρικῶν Κων/πόλεως κατὰ τοῦ Νεστορίου. Τέλος τὸ τρίτον ἑλληνικὸν ἀπόσπασμα, περιλαμβάνον τρεῖς μόνον φράσεις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ συμβόλου Ἀντιοχείας, ἐλήφθη ἐξ ὁμιλίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν ἣ λέγει: «Μετὰ γὰρ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μυστικῶν ἡμερῶν ἐκείνων καὶ φοβερῶν καὶ τοὺς φρικτοὺς κανόνας τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατενεχθέντων δογμάτων, καὶ τοῦτο πρὸς τῷ τέλει προστίθε-
μεν... ὅτι «πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν»... διὰ τοῦτο πρότερον εἰπὼν «ἁμαρτιῶν ἄφεσιν», τότε ὁμολογεῖς «καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν»... εἶτα κελεύει λέγειν «καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον»³. Τὸ οὕτως ἀποκατασταθὲν ὑφ' ἡμῶν ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ συμβόλου Ἀντιοχείας ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Πιστεύομεν εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ποιητήν.

Καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν ἐξ αὐτοῦ [τοῦ Πατρὸς] γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, οὐ ποιηθέντα, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες κατηρτίσθησαν καὶ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα καὶ γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας παρθένου [τῆς ἁγίας τῆς ἀειπαρθένου] καὶ στανρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, [καὶ] ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

... καὶ εἰς ἁμαρτιῶν ἄφεσιν καὶ [εἰς] νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον»⁴.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συγκριτικῆς παραβολῆς τῶν κειμένων τῶν βαπτιστη-

1. Πλεῖω βλέπ. ἐν *A. Hahn*, μν. ἔ. σ. 142, ὑποσημ. 402.

2. *Mansi*, Concil. IV, 1009. *E. Schwartz*, μν. ἔ. I. 1, 1 σ. 102.

3. Ὁμιλ. 40 εἰς Α' Κορ. 15, 29. *Migne PG*. 61, 348 καὶ 342.

4. Πρβλ. καὶ *A. Hahn*, μν. ἔ. σ. 141/3. *H. Lietzmann*, ἔνθ' ἄν. σ. 22/3. *J. Kelly*, μν. ἔ. σ. 184/6.

ρίων συμβόλων Ἱεροσολύμων, Καισαρείας καὶ Ἀντιοχείας πρὸς τὸ τῆς Νικαίας συνάγεται, ὅτι αἱ μεταξὺ αὐτῶν ὑφιστάμεναι καὶ ὑπογραμμισθεῖσαι ὁμοιότητες δικαιολογοῦσι τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα ἐλήφθησαν ὑπ' ὅψιν ὑπὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ἑαυτῆς συμβόλου. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὸ Σύμβολον Κωνσταντινουπόλεως.

(Συνεχίζεται)
